

ארקדיה אקדמיקה

פנורמה

א.

ביום חורף שרבי, מן המרפסת של קפה ארומה בבית התפוצות, אחרי הטקס המבהיל של הקריאה במערכת הכריזה של שמה המפורש של זו שהזמינה אספרסו קצר עם חלב חם בצד ועל רקע הפופ הגרוע שמשדר סניף הרשת לנוער תגלית, לתיירים מאמריקה ולעובדי הבניין שיצאו להפסקת צהריים, נפרש בבהירות מראה הקמפוס ממערב. הככר המרכזית, בין בניין הספריה הנהדר לגילמן, והמשכה בין בניין מקסיקו לרקנאטי, השביל הרחב המוביל מן הכניסה הראשית מזרחה, וגם שורת הדרורים הממתינים בלא מורא, כאילו היו עורבים, על מעקה המרפסת, ללקט שאריות מזון. מימין ומשמאל – במדשאות, בין העצים, השיחים והפרחים, עם הציפורים, הפרפרים, החרקים והחתולים השמנים – נפרשת אקולוגיה מגוונת להפליא של טבע עירוני. ודקלים, דקלים, דקלים. ליפא יהלום ודן צור הביאו אותם מעמק הירדן, כדי שיתרמו לקו האנכי המבוקש וכי יכלו לרוח הים ממערב.

מן הקומה העשירית של בניין בית הספר לרפואה על שם סאקלר, בצפון הקמפוס, בניין נפלא של אריה שרון שאינו חביב מאוד על משתמשיו, רואים קצות אופק: הים התיכון, הרי השומרון, הם הרי שכם, העיר הרצליה, והגוש הבנוי בצפיפות של תל אביב. בתווך, במבט סביב, נראים פרוורי מזרח הארץ, יהודיים וערביים, ערי המרכז – פתח תקוה, רמת גן ומגדליה, גבעתיים, רמת השרון, כביש 5, חוות הגז, שכונות צפון מזרח העיר תל אביב, שכונות המערב הבנויות ושטרס נבנו, ארובת רדינג, מגדלי צמרת, פארק הירקון, הלונה פארק, משטח הדרייב-אין לשעבר, שכונת מעוז אביב, כביש איילון, הגן הבוטני והגן הזואולוגי, רמת אביב ג', נוה אביבים, רמת אביב א', שכונת אפקה, יד אבנר המשמש את המחלקה לגיאוגרפיה, וחניונים. ולבסוף, במעגל הקרוב, הקמפוס עצמו: השדרה המובילה דרומה לכיוון בית התפוצות בדינמיקה עליזה ואלגנטית של משולשים ומעוינים וזיגזגים וסימטריה ואי-סימטריה, בשחור ולבן ואדום, עם שיפולי דשא סביב ואדני אבן, ודקלים כמובן; הגגות המגובבים, מלבד של ספריית רפואה והאולמות ממול, החדשים יחסית; בריכת השחייה והמדשאה שלה, מגרשי הטניס ומגרש הכדורגל, וחניונים וחניונים; מדשאת הככר המרכזית וטרקטורון-מכסחה שנע בפסים איטיים על הדשא, סמוך מאוד לעורב אפור שאינו מש ממקומו, עוד טרקטורון הנושא גזם, בדרכו לצפרדע הירוקה הענקית בקצה החניון הצפוני; ואנשים, ממהרים או מתנהלים בעצלתיים בשדרה ובשבילים החוצים אותה ועל המדשאות ובמשעולים.

ירוק מאוד בקמפוס וירוק מאוד סביב, בשכונות רמת אביב, במעוז אביב, בפארק הירקון הסמוך, באפקה. המון ירוק, וצל אין.

בחזונו של ליפא יהלום ודן צור הקמפוס אמנם נועד להיות המשכה של שכונת רמת אביב הסמוכה, שכונה מתוכננת לעילא, מוצלחת מאוד, משנת 1954, שאת נופה הם עיצבו: אופקית, אורגנית, טובלת בירוק, חצרותיה פתוחות, מחוברת בצירים ירוקים ובהמון משעולים נסתרים.

כמו בקיבוץ, כמו בעשרות הקיבוצים שתיכננו השניים – ליפא יהלום כבר משנת 1945, ודן צור יחד אתו החל ב-1953 ובמהלך העשור.

הקמפוס הוא אכן במידה רבה גלגולו הציבורי של הקיבוץ. ירוק ושלי ואוטרקי. לכאורה לפחות. לכן גם לא תוכננו לו במקור גדרות, הן נבנו רק בשנת 1974. וברוח "שטח המחנה" של הקיבוץ, הקמפוס מפוזר מאוד: עשרות בניינים על פני שטח של מאות דונמים, וגן רחב ידיים המחבר ביניהם. הבניינים נבדלים מאוד אלה מאלה, גם כשמתגלים בהם סימני תקופה אחת. הגן, על כל מרכיביו – המדשאות, הצמחיה, השבילים, הרחבות, המשעולים – נועד לחבר ביניהם. ואכן השפה שלו, שלא כמו שפת הבניינים, קוהרנטית וברורה מאוד.

ראשית – האופקיות. קו הגובה הנמוך יחסית של הבניינים (נקבעו כללים ברורים לגובה המותר, בהתאם לקירבה לרחובות ולאופיים), והפרישה לרוחב בחוץ: מדשאות רחבות ידיים, רחבות נדיבות, המון שיחים מזדחלים בירוק עד.

זו אופקיות פיסולית, לא גאומטרית. פני הקרקע מכורים בעדינות ויוצרים טופוגרפיה דינמית אך מתונה של גבעות קטנות וקווים מעוגלים – בשרטוטי הריצוף, בדפנות הבטון, בספסלים. ההצבה צנועה, בלתי מונומנטלית, מבחינת הנפחים, יחס הבנוי והצומח ופיזור הצמחיה. החומריות והצבעוניות טבעיות או טבעיות כביכול: אבני בזלת חלקות, חצץ בגווני אדמה, באפורים, בבזיים ובאדומים.

הגאומטריות נעשית למשחק, לציור, לפיסול, בין היתר בשל ההפרה החוזרת והמפתיעה של הסימטריות: אי אחידות בדוגמאות המשורטטות על פני השבילים, רוחב משתנה של השבילים עצמם, מסלולים לא ישירים הסוטים שוב ושוב לצדדים ועצים הנטועים באופן לא סדיר, בדרך כלל בשולי הרחבות. הכל מתוכנן להפליא, ומעצים כך דווקא את תחושת האורגניות. הנוף פשוט, מוכר, לא מאיים, ולכן אינטימי למרות ממדיו. המרחבים מאפשרים דיסקרטיות – פינות קטנות המפוזרות פה ושם מציעות מקומות של התבודדות.

הרוגע הכללי שנוסך נוף הקמפוס נסמך מאוד על ההחלטה שלא להתיר נסיעה של כלי רכב ברוב השטח אלא בפריפריה שלו בלבד.

וכדרכם של דן צור וליפא יהלום מאז ומעולם, כל זה אינו טבע אלא הוא המצאה, בריאה מבראשית. זו מומחיותם. בסחנה, באחוזת הקבר של בן גוריון, בקיבוצים, בגנים העירוניים, איפה לא. "המקצוע שלנו זה קומפוזיציה", אומר דן צור.

ושלא כדרך הטבע, ובאופן המחזק עד מאוד את תחושת הטבעיות, ניטעו העצים כך שיימצאו בפריחה מתמדת מפברואר עד אמצע הקיץ: אם לא האלמוגן אז הצאלון, ואם לא הצאלון אז היקרנדה, ואם לא היקרנדה אז השלטית.

הטופוגרפיה הכללית של שטח הקמפוס לפני בנייתו היתה משופעת. זהו חלק מרכס הכורכר המזרחי של העיר. בתצלומי אוויר משנות ה-40 נראה המצוק התלול יחסית נמתח בין בניין האקדמיה למוזיקה של היום מזרחה לכיוון בניין גילמן. ונראה גם, לצד שבילים רבים, יובל של ואדי נימר הגדול. אלה נעלמו. הטופוגרפיה המשופעת נעשתה לשורת טראסות מדורגת – יישור הקרקע נדרש לשם הקמת הבניינים והניקוז.

אדריכלות נוף עוסקת בחוץ. היא כרוכה מאליה בנתונים הטבעיים: באקלים, בקרקע, באור, בטמפרטורה, במים. אבל נוף הקמפוס של אוניברסיטת תל אביב מטופל עד לשד עצמותיו ומסגיר רק באופן חלקי מאוד את עברו הגיאוגרפי והגיאולוגי, את עברו בכלל. "הכל עשוי, ומייצר טבעי".

ב.

ממרפסת בניין הספריה המרכזית, מן הקומות העליונות של בניין בית הספר לרפואה, מגג בניין מכסיקו, מראש הגבעה מערבה, מתוך בניין גילמן, מבנייני שנקר ומן האוויר – במשך שנים ארוכות תיעד דן צור במאות, אולי אלפי תמונות, את תהליך הקמתו של הקמפוס.

התצלומים שלו, בשחור לבן ואחר כך בצבע, מראים את אותו תהליך של בריאת הנוף. ראשית, עבודות הפיתוח של השטח, ואז הקמתם ההדרגתית של הבניינים. עם כל בניין שנבנה, תוכנן ובוצע גם פיתוח השטח סביבו. וכך אפשר היה לראות אזורים נטועים ושתולים דשא – למשל בחזית בנייני שנקר המוקדמים או סביב האקדמיה למוזיקה – לצד בניינים בשלבי בניה ראשונים, ככרות לעתיד מוצפות מי בניה וכמה בתים ערביים העומדים על תלם, שתיכף יעלמו או ישנו עד לבלי הכר את פניהם.

התצלומים המוקדמים ממחישים בבהירות גדולה יותר את התכנית המקורית, זו שלעולם משתנה עם הבנייה והזמן, לפני שצמחו העצים והשיחים, לפני שהיו מזגנים, לפני שהוסיפו ובנו, לפני שלא השתמשו והזניחו.

ליפא יהלום ודן צור הצטרפו לצוות ההקמה של הקמפוס בשנת 1962. המהנדס שלמה גור הביא אותם – הם עבדו יחד בתכנון קמפוס גבעת רם. הוא הביא לפרויקט את עברו המהולל: חומה ומגדל, ניר דוד, ההגנה, חמ"ד ועוד ועוד, הם הביאו נדוניה נכבדת של פרויקטים – גנים לאומיים, עיירות פיתוח, קיבוצים, מוסדות ציבור, גנים ציבוריים, גני זכרון, בתי אבות, מוסדות חינוך, בתי חולים, בתי הבראה, מוסדות השכלה גבוהה ושכונות מגורים – שכבר אז, ודאי שאחר כך, כשנוספו עליהם רבים אחרים, עשו אותם לשותפים מרכזיים בעיצוב פני הארץ, בדומה לאריה שרון, הממונה על מפעל הבניה אדיר הממדים בשנות החמישים.

הם פעלו לצד צוות האדריכלים, שכונה "פורום האדריכלים", גם הוא עשוי שורה של גברים (אשכנזים) בעלי עמדה והשפעה על נוף התכנון הישראלי ועל פני הארץ, שמונה לתכנן את הקמפוס וכלל את ורנר יוסף ויטקובר, "יועץ ארכיטקטוני כללי", ולצדו אריה אלחנני, נחום זלקינד, וגם שולמית ומיכאל נדלר ובנימין אידלסון, שהחליפו את דב כרמי עם מותו בשלב מוקדם של התכנון, בשנת 1962. אליהם הצטרפו נציג האוניברסיטה, נציג העיריה ושלמה גור, שהניע את הפרויקט. תכנית האב קבעה מתווה כללי לקמפוס, את אופן פיזור הבניינים ואת מיקומם. התכנון של כל בניין יצא בנפרד למכרז. הקמפוס תוכנן במבנה כללי של צירים מרכזיים משתלבים, שהפרידו בין הפקולטות (חלוקה שהשתבשה עם השנים).

בנו את הרחבה בין בניין גילמן של מדעי הרוח לבנייני שנקר של המדעים (שם היתה מסיבת הפתיחה של הקמפוס), ואז את הרחבה מדרום לגילמן ואחר כך את הרחבה המרכזית, בין גילמן לספריה המרכזית. סללו באספלט את השביל המוביל מן הכניסה הראשית המערבית (אספלט בגלל חוסר תקציב, אחר כך הניחו במקומו לוחות גרנוליט), ובשולי השביל הציבו, ביוזמת רשות העתיקות, אבני מיל שדן צור וליפא יהלום ליקטו בארץ במו ידיהם. בנו את בנייני שנקר ואת בניין האקדמיה למוזיקה ובניין גילמן ואז בניין שרת ובניין רקנאטי, ובית הספר לרפואה, והספריה המרכזית, ובנייני מדעי החיים, ואחר כך בית התפוצות וקרטר הצמוד לו עם גן הקטוסים. פיסלו בבטון מעקות ופינות ישיבה וספסלים, ריצפו שבילים בגרנוליט שיצקו במקום בכל צורה העולה על הדעת, הביאו אבנים משכם ומירושלים, ייצרו גבעות קטנות של דשא בצדי השבילים ופיסלו כך את הנוף ("לא תמיד הטוריה"). בחזית המערבית, החשופה לרוח הים ולמלת, שתלו צמחיה ארץ ישראלית עמידה – זיתים, דקלים וחרובים, שתלו צמחיה מתאימה לקרקע הכבדה ולכורכר

שמתחת, שתלו צמחיה של קיבוצים, נטעו את מטע הדקלים מבקעת הירדן, ופה ושם השאירו את סלע הכורכר החשוף.

ליפא יהלום ודן צור ביקשו ליצור גן גדול, "במקום המדבריות שהיו שם", ולשם כך פונו בהדרגה רוב תושבי שכונת שיח מוניס שהתגוררו שם: משפחת אריה זינגר עם בית מגורים, חצר, מחסן ואורווה, משפחת דוריס שלמה עם בית מגורים וגן ירקות, משפחת אברהם כהן עם בית מגורים וגן עצי פרי, משפחת משה בלס עם מחסנים, גן עצי פרי ובית מגורים, משפחת בשי בשטח חקלאי, משפחת סלומון וטנשטיין עם בית מגורים, קרקע ובתי מלאכה, משפחת שולקלפר בבית האדום, משפחת אליהו מצרי עם דירה ופרדסים, משפחת ברוך צ'רנווסט עם בית מגורים, קרקע ורפת, משפחת אברהם ליברמן עם רפת, חצר ובית מגורים, משפחת מוקאמל עם דירת מגורים וחצר, משפחת חיה דויטש עם אורוות סוסים, רפת, דירת מגורים וקרקע, ועוד רבות אחרות.

ג.

תושבי שיח מוניס הראשונים, מהגרים מזרחים ואשכנזים, הגיעו לשכונה בסוף שנת 1948, שעה שכוחות צה"ל, שהתפרסו מיד בשטח, עוד היו שם. בספטמבר 1948 נימנו בשכונה 184 בתים מיושבים ובהם 2,800 נפשות. בשנת 1962 נימנו בה 415 משקי בית (משפחות חלקו בתים) ו-1677 תושבים. שנים הם חיו שם, לעתים בלי חשמל, ובלי טלפון ומרפאה וגן ילדים ולשכת סעד או כבישים, עם בעיות של מים ועם ביוב ברחובות והריסות בכל מקום. שום מוסד לא לקח אחריות מלאה על השכונה ועל תושביה וכולם גילגלו את האחריות על כולם, בעיקר על התושבים.

הנדיבות הטריטוריאלית המתגלה בקמפוס – בשטח המקורי, בחלק הדרומי שנבנה בשנות השמונים והתשעים, בשטח מחוץ לגדרות שעליו נבנו בית הספר להנדסאים ומאוחר הרבה יותר המכון למחקרי בטחון לאומי, בגן הזואולוגי ובגן הבוטני ממזרח לקמפוס – באה על חשבונם של אחרים: תושבי שכונת שיח מוניס היהודים, ולפניהם – תושבי הכפר שיח מואניס הפלסטינים. משפחות אבו עיד ואבו חסנין ואל טיק וסיאד וסלמה ואבו מחסין ואבו פרחאנה ודהנוס ואבו חמדה ואל גיזאווי ועוד רבות אחרות.

הם עזבו את הכפר ב-30 במרץ 1948, לאחר שהוקפו בידי כוחות ההגנה ומפחד מפני הבאות. רובם פנו צפונה – לקלקיליה, לגילגוליה, לטירה, לטול כרם וסביבותיה, על חמורים ועל גמלים. 2,230 תושבים היו שם בראשית אותה שנה, עשרות בלבד ערב החורבן (העשירים רובם הקדימו והיו הראשונים לעזוב, כרגיל), בכפר שאדמותיו – כ-19 אלף דונמים – השתרעו על פני שטח כל שכונות עבר הירקון של היום – מן המשתלה בצפון עד לפארק הירקון בדרום, מקרית עתידיים במזרח עד לחולות במערב (כ-6,000 דונמים מאדמות הכפר נקנו בידי חברות גאולה והכשרת היישוב לפני 1912, כ-1,500 דונמים הועברו לרשות עיריית תל אביב במהלך שנות העשרים ותחילת שנות השלושים בעידודם של שלטונות המנדט, ובשנת 1943 הועבר חלק גדול משטח הכפר (באופן מוגבל) לתחום השיפוט העירוני. העניינים מחו, העשירים רובם לא התנגדו, אולי קיוו להעלות כך את ערך נכסיהם, מלבד מחמד בידאס, מוכתר הכפר).

הכפר הערבי עמד שם במשך מאות שנים, במקום שעוד הפלשתים הכירו בערכו במאה הרבע-עשרה לפני הספירה והותירו בו תל לתפארת. הוא מופיע במפת ז'קוטן מ-1799. בסוף המאה התשע-עשרה הכפר צמח מאוד, עם ההגירה המצרית הגדולה והתנופה החקלאית שבאה בעקבותיה.

בתצלום אוויר משנת 1949 נראה שטח הקמפוס של היום. חלק מן השטח ריק מבתיים או חקלאות – נראים בו יובל של ואדי נימר, מצוק הכורכר, דרכים ושבילים. חלקו האחר מעובד ונראים בו כמה בתיים מבתי הכפר: מקבץ גדול מדרום לשטח הקמפוס של היום, אחד במקום שניצב בו בית התפוצות, עוד בית (כנראה בית ביארה) שגרעינו קיים עדיין בלב בניין המרכז לרישום של היום, ובית או שניים היכן שנבנה לימים בית הסנאט.

כיום מתנהל מאבק לפינוי בין העיריה (והאוניברסיטה) לבין מעט התושבים (היהודים) שגרים עדיין בבתי הכפר לשעבר, בתיים שנוספו להם תוספות שונות והם גודרו בגידור המאולתר של מקומות מאוימים המבקשים לאיים – יריעות פלסטיק ירוקות, משוכות של עבקנה, פחים, שערי ברזל כבדים וכלבים.

עם הריסתם, בין היתר לטובת מעונות סטודנטים חדשים, ייוותרו מבתי הכפר רק לבו של המרכז למירשם, בית מגורים ברחוב חיים לבנון 45 המשמש היום גן ילדים ומדרשה של חב"ד, ו"הבית הירוק", ביתו של איברהים אבו כחיל, מעשירי הכפר, בניין השייך לאוניברסיטת תל אביב, שנברא מחדש בשיפוץ אוריינטליסטי מקיף והוא עכשיו אולם שמחות.

טווח ביניים

גננים

בגן רחב הידיים של אוניברסיטת תל אביב – 165 דונמים של שטח לא בנוי יש בקמפוס - מטפל צוות של שבעה-שמונה עובדים, רק חלקם מקצועיים. לפני זמן לא רב היו שם 40 עובדים. הגינון, כמו הניקיון, ההסעדה והשמירה – מופרט. אחת לשבועיים מגיע אגרונום, גם הוא מבחוץ, לבדוק את מצב הקרקע, לאתר גזעים נוטים, לחסל פטריות.

בשנים האחרונות ממעטים לשתול פרחים עונתיים – כ-500 בלבד, לעומת 15 אלף לפני חמש-שש שנים - בשם החסכון במים. בשם החסכון גם חיסלו את הצמחיה זוללת המים. ההשקיה נעשית בממטרות ובטפטפות: כ-23 קילומטרים של צינורות בשני גדלים.

ביסודו של דבר נשמר אופי תכנון הנוף המקורי. הגננים מקפידים על כך. אבל פה ושם הם מחוללים שינויים: למשל גינה בין בניין מכסיקו לספריה המרכזית, כולל ספסל עץ לישיבה ודיפון באדני רכבת.

בתכניות שלהם – דן צור צייר אותן ביד, פה ושם נתן לאחרים לצייר במקומו "אבל זה לא היה זה" – פיזור הצמחיה תואם את הבנוי. מיקום העצים והשיחים בשולי השבילים, בככרות ולצד הבניינים נדמה משורבט, ציורי, אימפרסיוניסטי, לא ממושטר וא-סימטרי. איך שהכתמים נופלים טוב. כפי שזה במציאות.

דשא

עיקר הירוק של הקמפוס הוא דשא. 50-60 דונמים, היום רובם מזן קוקויה הנפוץ שמתאים במיוחד למרחבים. דן צור וליפא יהלום ביכרו תערובות של דשאים. הם אהבו פחות את הקוקויה החולני והוסיפו זני בופלו ובופלו ננסי.

יש לו הופעות שונות. רחבות ידיים בככר המרכזית בהמשך לשביל הכניסה הראשית, לפני בית התפוצות או במדרון המערבי בחלק הדרומי החדש יותר של הקמפוס, והופעות אינטימיות יותר

בשולי השביל המוביל מבית הספר לרפואה, בחזית בנייני שנקר או בדמות החגורה המקיפה את חלק הקמפוס הצפוני ממערב (סביב בניין נפתלי והאקדמיה למוזיקה עד לשביל הכניסה). אין תחליף לדשא, אומר דן צור, הוא זול, הוא אוהז מדרונות ויש איפה להתפרקד. השימוש בדשא לגינון הוא אירופי במקורו. משם נדד למקומות אחרים ואוקלס בהם. הבריטים הביאו אותו לפלסטין והוא תרם את חלקו החשוב להורקת פני הארץ המדברית – בקיבוצים ובמושבים, בגנים ציבוריים, בחזיתות של מוסדות ציבור, בגינות הפרטיות, בככרות ובשולי דרכים. אפשר להפליג מכאן אל תפקידו האידיאולוגי של הדשא, כיצד שימש כלי בידיהם של מי שביקשו לברוא מחדש את המקום שפגשו בדמות הנוף המוכר להם, בדומה למפעל הייעור של הקרן הקיימת לישראל. אך כמה טבעי ובמקומו הוא נראה בקמפוס של ליפא יהלום ודן צור!

גדר

בתכנית המקורית של יהלום וצור אין גדרות. הקמפוס הוא ממשיכה הרעיוני של עיר הגנים רמת אביב ונועד להיות המשכה הפיזי. עוד קודם להצטרפותם לתכנון, ב-12 באפריל 1961, פנו ויטקובר ובאומן, החתומים כאחראים על תכנית האב, אל מחלקת המדידות של העיריה בעניין יצירת חיבור בין שטח האוניברסיטה והשיכונים ממערב, במיוחד שיכון לדוגמא בנוה אביבים הצומחת. ואכן, בתצלומים המוקדמים של דן צור נראה הקמפוס פתוח אל סביבתו. מוסיפה לרושם העובדה שהכבישים המקיפים אותו טרם נסללו בשנים הראשונות.

הגידור עצמו נעשה בשנת 1974, על פי תכנית עקרונית מ-1971. הנימוקים הרשמיים היו בטחוניים אך המעשה הלם את העובדה שהקמפוס התנהל למעשה עם זיקה מועטה לסביבתו המקומית והעירונית בכלל, ולימים הלך והסתגר ממנה עוד, עם סילוקם של שומעים חופשיים מקורסים, לדוגמה, או גביית תשלום ממי שאינם סטודנטים או אנשי האוניברסיטה תמורת השימוש בספרייה. הבטחוניזם הלך כאן יד ביד עם ההפרטה.

מרגע שנגזר שתקום הפעילו יהלום וצור בתכנון הגדר את שפתם העיצובית הפיסולית, וכך נולדה דוגמת הגדר הייחודית, התלת ממדית, שהועתקה אחר כך במקומות אחרים, ועושה אולי את הגדר, במידת מה, לפחות מגדרת.

אחר כך, בשנות השמונים, נבנתה ככר הכניסה החדשה כחלק מתכנית אב חדשה של משה עצמון, עם ציטוטי חכמים שהם אבני מרצפת ורחבה לבנה המזמינה כביכול את הרחוב להיכנס פנימה, עד שהוא נתקל בשערים ובשומרים ובבדיקות הבטחוניות. לא מפתיע לפיכך שהיא מאכסנת בעיקר בזארים.

גרנוליט

חלק ניכר מאוד משטחי הריצוף של הקמפוס עשויים גרנוליט – חיפוי פיסולי מאוד ועמיד יחסית, שחדוות הגילוי שלו ושל אפשרויותיו ניכרת מאוד: במשטחים המרוצפים, במדרגות, בספסלים, בדמות עמודי זכרון ואפילו פחי האשפה.

את ריצוף הגרנוליט של השבילים והרחבות של הקמפוס, יצירות מעין קונסטרוקטיביסטיות, יצקו במקום, בתהליך ידני כמעט, מורכב למדי, שאינו נמשך עוד. יצרו שלד כללי של הריצוף ואחר כך שלד מפורט: ראשית יצקו משטחי בטון, מופרדים בקווים עבים למדי. אחר כך יצרו עליו את התצורות המבוקשות – עיגולים, רבעי עיגולים, מרובעים, משולשים ועוד צורות בלתי מוגדרות – בעזרת ברזל זווית. אל תוך התבניות שנוצרו יצקו תערובת של אבני חצץ בצבעים שונים – אדום,

שחור, אפור וכד' – מלט לבן וחול. לאחר שהמשטח התייבש ניקו אותו במברשת ובמי אש. הרווחים בין חלקי הריצוף השונים היו לעתים עבים למדי, עד חמישה סנטימטרים, מאחר שהבטון מתפשט, ואת הרווח מילאו בפסי אספלט. בשלב מוקדם נוצר הקשר עם אקרשטיין, עוד מעצב של פני הארץ, וחלק מהריצוף עשוי אבנים שלו.

אדמה

רכס הכורכר שעליו נבנה הקמפוס היה מצופה אדמת סחף שחורה, כבדה, שלא תצלח לגינון. לפיכך הוא כוסה באדמת חמרה קלה ובאדמה גננית (אדמה מטופלת, הכוללת תוספות), שהובאו מבחוץ. תצלומים של דן צור מראים משאיות גדולות פורקות ועורמות בשטח טונות של אדמה אדומה. האדמה, שהיתה חלקה אדמת בור ועל חלקה גידלו ירקות או פרדסים, נבראה גם היא מחדש. אפילו היא.

תקריב

קטלוג

על גבי התכניות של נוף הקמפוס מופיע לעתים פירוט הצמחיה בכתב יד, בעברית ובלטינית. שמות נהדרים. עצים: תמר, צאלון נאה, אלמוגן, אלמוגן כרבולתי, פיקוס התאנה, פיקוס חלוד, סיסאם הודי, שיטה מכחילה, אשל הפרקים, חרוב, זית אירופי, תמר מצוי, יקרנדה, זמיה קשקשנית, ציקס עלה מסורי, ציקס מופשל, דקל רובליני, חלבלוב. ושיחים: קיסוס זוחל עלה קטן, ברונפליסיה גביעונית, סולנום, דורנטה תאילנדית, חלבלוב דמוי קוטיניס, פוקסיות, בן עוזרד סוככני, לאוקופילוס שווינית, בן עפר מכחיל, דיכונדרה, אורנית לוחבת, קלרודנדרון אנרמי, פיטוספורום, קריסה, רוסליה, הרדופים ושיח אברהם.

הרבה ירוק עד, שיחים מתפרסים ומטפסים, עירוב של דברים מכאן ולא מכאן, בעיקר לא מכאן, שאוקלמו ונעשו ילידיים, כמו הארכיטקטורה הסובבת אותם, כמו התרבות שבתוכה צמחו, כמו בני האדם שאותם הם באים לשמש.

זו צמחיה אופיינית לשנות ה-60, ואפשר לראות כמותה בעוד מקומות ילודי התקופה, הן גנים ציבוריים והן גינות פרטיות. הבחירה בה היא פועל יוצא של שיקולים פונקציונליים – עמידות הצמח, חסכנות במים – עם אופנה. כך גם השינויים במרכיביה: מאוחר יותר נוספו עץ השמן, אלביצה צהובה, מייש, ערער, קוריאופסיס, כרבול לביד, לגסטרמיה הודית, דקלים קטנים, רגלנית ושיח עוג חתוך, היציב מאוד, שמחליף את שלושה השיחים הוותיקים הדומיננטיים: הקריסה, בן העוזרד והפוטוספורום. חדשים, אבל לא רבים דיים לשנות את מראה פני הגן.

פטיו

יש בבניין גילמן, בספריה המרכזית, בבית התפוצות ובבניין בדה בוטון - פטיואים, גנים פנימיים לראותם בלבד, בלב הבניין. זהו אופן של חיבור, בין הבניינים עצמם ובעיקר בין הפנים לחוץ – דרך להכניס אור וירק אל תוך הבניין. זהו המקום שבו שתי השפות האדריכליות נפגשות.

בבניין האקדמיה למוזיקה היו שניים, אבל בחלל האחד בנו אודיטוריום ונותר רק הפטיו הצפוני. שני גרמי מדרגות מובילים אליו: האחד חדש, בנוי בטון וסגור בקירות זכוכית, מסיבי, והאחר, מולו, גרם מדרגות לולייניות בעל מעקה דק מתפתל, פתוח, קליל, חסום בשער נעול. בפינות הרחבה עצמה שתולים פיקוסים, ושטיח שיחים מקובץ סביב הגרם החדש. במרכז שתול דשא. הפטיו הוא למעשה החצר הפנימית של המסדרון המערבי התחתון של הבניין – אולי לכן נשמר במצב טוב יחסית. מתוך המסדרון עצמו צומח עץ צאלון גדול אל הפטיו, ובצמרתו קן ציפורים. לעומתו, גינות הפטיו של בנייני שנקר – יש שש כאלה, המחברות בין שני מסדרונות המבנה – נראות כמו אחרונת החצרות האחוריות.

הנה אחת מהן בתצלום ישן של דן צור: משטח דשא ופס שיחים בקצהו, ביחס של שני-שליש ושליש, שורת אריחי בטון מלבניים גדולים, מונחים במרווחים גדולים יחסית זה מזה, חוצה את הדשא עד לקו השיחים, עציץ שטוח מונח על קו החצץ. סידור מדויק להפליא, קומפוזיציה מושלמת, יפנית ממש.

או אחרת, שוב בתצלום: דלת פתוחה וגרם מדרגות קטנות מוביל אל הפטיו, העשוי קומפוזיציה של מלבנים צרים של בטון באורכים משתנים, ריצוף אבנים גדולות וריבועי צמחיה. היום לא נותר דבר מאלה. ששה הפטיואים מצוים ברמות שונות של הזנחה, רחוקים מאוד מדמותם המקורית. פה ושם נותרו שרידים של משטח חצץ, אבן ריצוף, שטיח של ריבועי בזלת, אבל בעיקר יש עשבים ומזגנים ומכונות וגרוטאות. אפשר להניח שאי השימושיות של הפטיואים הללו והעובדה שאינם חשופים, ציבוריים לגמרי כמו אלמנטים אחרים של הנוף, הן שהובילו להזנחה.

קקטוסים

גן קקטוסים מקיף את בניין קרטור ממזרח ומדרום והוא תועד בעשרות רבות של תמונות שצילם דן צור. בשנים הראשונות הוא נראה דל למדי, היום הוא פורח. לעומת נוף הקמפוס הכללי, הדינמי, הציבורי מאוד, נראה הגן הזה כמו אוסף פרטי שמור. עוד אוביקט להתבונן בו ולא מרחב טומן הפתעות המייצר חוויה. אולי מפני שנשתל כגן זיכרון. עמוד הנצחה עשוי גרנוליט – אבן אובלית קטומה בקציה (בעיצובם של יהלום וצור, שאומץ אחר כך במקומות רבים) מצוין: "גן ויקטור ואדריאנה קרטור". הרבה מאוד מהפינות והגינות בקמפוס קרויות על שם תורמים או שאריהם, ממחישות שוב את מידת הפרטות של הפרויקט וגם את ההישג המרשים ביצירת נוף אחיד ועשיר למרות העובדה הזו.

שביל

השביל המוביל מבניין בית הספר לרפואה אל בית התפוצות, "שדרות דוד וצפורה פדרמן" בשמו הרשמי, מתפתל הלאה עד לבנייני שנקר מדרום, מייצר ציר מרכזי צפון-דרום, שכאמור שרטט בשעתו קו גבול בין פקולטות.

השביל, סימטרי וסדרתי לכאורה, מלא במשחקיות, בעיקר של הריצוף. בתמונה שצילם דן צור מגג בית הספר לרפואה נראה חלקו הראשון: ככר מוקפת גבעות דשא רכות ובמרכזה מזרקה המכותרת בזיגזג של משולשי בטון ובקצותיהם עצים. הככר לא קיימת עוד בדמותה המקורית, היא נעשתה חלק מקומפלקס בנוי הכולל את ספריית רפואה ומדעי החיים מצד אחד ואודיטוריום מצד אחר. משולשי הבטון עוד שם אבל הגינות סביב השתנה ונעשה פרורי באופיו. בהמשך השביל

יש פסל-שער חדש יחסית של משה עצמון. הנקיון של התכנון המקורי נעלם. המשכו הלאה עשוי אבני אקרשטיין משושות, כאשר השוליים יצוקים בבטון משובץ חצץ גס. דוגמת הריצוף, כרגיל, אינה סימטרית והיא עשויה מוטיבים חוזרים בווריאציות מפתיעות.

חווית השביל כפולה: היא מתרחשת פעם אחת מן הקומות הגבוהות של בניין בית הספר לרפואה והבניינים האחרים לאורכו, אז נמתח השביל אל מול העין עד לככר בית התפוצות ומתגלות המשחקיות הגאומטרית והצבעונית. בפעם האחרת, מלמטה, תוך כדי הליכה, מתגלים גלי הדשא סביב עם תלוליות של חפרפרות, הנפח המשתנה של השביל והדוגמאות והצבעים המתחלפים.

גינה

יש כמה גינות קטנות בקמפוס, כיסים של הגן הגדול: גינות אלגנטיות, משמרות את צורת הפטיו שהתפוגגה, בחזית בנייני מדעים; גינה חצי-פתוחה בירכתי בניין גילמן, שקיבלה כבר דמות של גן פרורי עם צמחי גן עדן אדירים ושביל אקרשטיין ורק עץ סיסאם ותיק וגדול מזכיר את מקורותיה; וגינה שהיא גם מעבר מצפון לבניין נפתלי (הרב שימושיות של אלמנטים בעיצוב הסביבה של הקמפוס חוזרת שוב ושוב): מסלול מתפתל מוצל, מותווה בידי מעקות בטון מפוסלים (וצבעים אפור, צבע שלמרבה המזל מתקלף), ששפתו היא השפה הכללית של גרנוליט, בטון ובזלת והוא מוביל מערבה אל שביל נחמד המקיף את בניין האקדמיה למוזיקה.

רחבה

הרחבות רחבות, עשויות לוחות של גרנוליט בכל מיני גדלים וצבעים וצורות, אין בדרך כלל עצים במרכזן אלא בעיקר בשוליים, והן תמיד בה בעת ככרות ומעברים.

הרחבה המרכזית, לב הקמפוס, עשויה שני חלקים: האחד בין בניין הספריה המרכזית לגילמן והאחר בין בניין מכסיקו לרקנאטי. החלק האחד מרוצף ריבועי גרנוליט אדמדמים ואפורים וביניהם פסים שחורים של אבני בזלת בשני עוביים. את אבני הבזלת הביאו מהכנרת, מהמקום שהו נשפך הירדן אל האגם. סמוך לקו בניין הספריה יש מזרקה מלבנית, שרצפתה עשויה פסיפס של אבני בזלת (והיא אינה פועלת). שביל לא ישר עשוי ריבועים בהירים בגדלים שונים, המורכבים בעצמם מריבועים קטנים יותר, מקשר בין שני הבניינים, והדשא בתוכם מוקף עצי אשל, סיגלון, זית ודקל. הרחבה האחרת עשויה ריבועים אפורים. פסי התיחום השחורים, שעצים נטועים עליהם, יוצרים עוד קו מזגזג החוצה את הרחבה.

רחבה נוספת, מדרום לבניין גילמן, עשויה גם היא ריבועי גרנוליט גדולים מופרדים בפסים שחורים וביניהם ריבועים של חלוקי נחל לבנים – גם הם מהכנרת – בפיזור לא סימטרי, קומפוזיציוני. ברחבה יש גם שתי גבעות דשא קטנות, שבשוליהן ניטעו עצים, וגדר בטון נמוכה המשמשת גם ספסל ארוך, שתוחמת אגני שיחים נמוכים.

הרחבה בין בניין רקנאטי לבניין שרת, שנבנתה גם היא בשלב מוקדם, משחקית במיוחד ונראית בחלקיה כמו ציור של חואן מירו. היא עשויה כולה גירסאות שונות של עיגולים, הנתונים בתוך ריבועים מדויקים, בגרנוליט אדום, שחור ואפור. עונג ההמצאה ניכר בה מאוד ולא מתפוגג אפילו לנוכח מערכות הישיבה הכעורות ממתכת של הקפטריה, התקועות באבן.

בחלקו הדרומי החדש של הקמפוס, שעשו דן צור ושותפו הצעיר ליאור וולף, נשמר הלקסיקון הכללי: ריצוף גרנוליט, שבילים מזגזגים, שילובי הצבעים. אלא שכאן הגרנוליט לא נוצק במקום,

והריבועים קטנים – 40X40 ס"מ, יש יותר אקרשטיין, הצמחיה השתנתה, הדשא שתול בשיפוע חד מערבה ואינו שימושי במיוחד, וארקדה לבנה גדולת ממדים, המשקפת במדויק אלמנט הצמוד לקיר הבניין הסמוך והיא עצמה קישוטית בעיקרה, משתלסת על הנוף. ובכל זאת, גם כאן, הירוק ירוק והציפורים מציצות.

שיח

בשולי המדשאה הנהדרת והנידחת המקיפה את הקמפוס ממערב ניצב שיח אלוורה ענקי. פריחתו האדומה יבשה כבר אבל הוא שולח זרועות בשרניות לכל הכיוונים. עץ, ושלושה מיני שיחים אחרים, צומחים מתוכו. האלוורה הענף הזה עומד בפני עצמו, כצורה שלמה, אך הוא גם חלק משורה של שיחים ומקבצי שיחים הנטועים כך בשולי הדשא, וכולו מהומה גדולה מצד אחד וארגון וסדר מצד אחר. הד לשילוב של צורניות ברורה ופריצת גבולות שיש בתכנון נוף הקמפוס בכלל.

ארקדיה אקדמיקה

במשך שנים ארוכות ניצב סמוך לכניסה הדרום מערבית של בניין גילמן כן, ועליו הדפס של תכנית האב של הקמפוס שהכין האדריכל ורנר יוסף ויטקובר. אחר כך בנו שם בנק, והכן נותר במשך חודשים ארוכים מיותר מהתכנית.

ויטקובר הוזמן להגיש תכנית אב ראשונית לאוניברסיטה בתל אביב עוד בשנת 1955. הזמנת העבודה הרשמית היתה במאי 1958 בפניה אליו ואל האדריכלים שלצדו – נחום זלקינד ודב כרמי. בשלב הראשון יועדו לקמפוס 450 דונמים, אדמותיהם המופקעות של תושבי הכפר שיח מואניס. תכנית האב קבעה את המבנה הכללי: שורת בניינים פזורים בשטח הגדול יחסית, שתכנונם נמסר אחרי מחרז לאדריכלים שונים, שני צירים ראשיים מזרח-מערב וצפון-דרום הנפגשים בכרך מרכזית רחבה (250X120 מ"ר), נוף כאלמנט המארגן והעקרונות הכלליים המתווים: פתיחות וגם בידול מהסביבה, עדיפות לירוק על פני הבטון, אחידות בתכנון העל ובנוף ופלורליזם במבנים. באפריל 1958, עוד בטרם הושלמה תכנית האב לקמפוס, הונחו היסודות לבניין הראשון בשטח שהוגדר קריית האוניברסיטה – בניין טרובוביץ למשפטים היום, שנועד לשמש את השלוחות של האוניברסיטה העברית.

יסודה של אוניברסיטת תל אביב בבית הספר הגבוה למשפט וכלכלה שנחנך בעיר בשנת 1953. אחר כך נוספו לו המכון לתרבות ישראל, ב-1954, והמכון האוניברסיטאי למדעי הטבע. ראש העירייה הליברלי חיים לבנון הוא שדחף, כבר משנת 1952, להקמת אוניברסיטה בתל אביב, שתיתן מענה בין היתר למי שהגיעו לכאן בעל כורחם בטרם סיימו את לימודיהם באירופה. ב-6 ביוני 1956 הודיעה העירייה על הקמת אוניברסיטה, שנועדה לאחד את שלושה המוסדות שפעלו כבר באבו כביר. אוניברסיטה של עיר אינה עניין שכיח. בעירייה ניהלו תכתובות עירניות במאמץ ללמוד מנסיונם של אחרים בחוץ לארץ.

מתח תמידי ליווה את יחסי האוניברסיטה המתהווה עם האוניברסיטה העברית בירושלים. מחד מוסד ותיק שנוסד בהשפעה של מוסדות אקדמיים גרמניים במאות ה-19 וה-20 ושם דגש חזק על

הפילוסופיה, ומנגד מוסד אקדמי צעיר שדגשו כלכליים-מדעיים שימושיים (שוב ושוב חוזר הרציונל הפרקטי בהתכתבויות עירוניות בנושא). התכתובות בין שני המוסדות רצופות הסתייגויות, פטרונות וגם הצהרות על רצון לסייע.

העיר תל אביב חמדה את השטח שמצפון לנחל הירקון כמעט מראשית ימיה. ההחלטה על הקמת האוניברסיטה היתה חלק מהמאמץ ליישב את עבר הירקון, שהתגבר מאוד אחרי 1948 וכלל הקמה של שכונות מגורים ומוסדות ציבור.

טקס החנוכה של האוניברסיטה במעונה ברמת אביב היה ב-4 בנובמבר 1964.

אקדמיה היא מוסד שמרני ביסודו, המשעתק וכופה הבחנות מעמדיות, תוצאן של השקפות וציפיות שהופנמו – כך כותב פייר בורדייה בספרו *הומו אקדמיקוס*. למרות הדימוי שדבק באוניברסיטה עוד מראשית ימיה במאות ה-12-13 באירופה, של מוסד הנקי מאינטרסים חומריים ומכוחניות, הרי ההיסטוריה שלה רצופה מאבקי יוקרה ואינטרסנטיות. בורדייה, הבוחן את מרד הסטודנטים של '68 בצרפת, מפרש אותו אגב כך כפרי של שינויים דמוגרפיים וכלכליים. הדיון שלו ממחיש את הזיקה המעמדית העמוקה של האקדמיה, הן בתוך עצמה פנימה והן ביחס לחברה בכלל, ומראה כיצד היא משעתקת את המבנה המעמדי הכללי.

אוניברסיטת תל אביב גילמה מראשיתה אתוס ליברלי, פרקטי הרבה יותר ולכאורה אליטיסטי פחות מזה של האוניברסיטה העברית. הדגש הפרקטי התעצם מאוד בעשור-שניים האחרונים עם התגברות פערי התקציב והתקנים בין הפקולטות למדעי הרוח, לאמנויות, החברה ומדעים (חלקן לפחות) לבין פקולטות ומחלקות שערכן מתגלם בחוץ, בשוק, דוגמת משפטים, תקשורת ומדעי המחשב.

האוניברסיטה התרחקה במקביל מהמחקר, קרי מהיומרה האקדמית לשמה, עם כ-20 תכניות לתואר שני המיועדות למנהלים בכירים למיניהם, שתנאי הקבלה אליהן מקלים מהרגיל, שכן הלימוד בהן גבוה כמעט פי-חמישה והתוצר האקדמי שלהן אפסי.

רחוב איינשטיין הוא אמנם שדרת העלייה לרגל הראשית של האוניברסיטה אך הנה הוא נחצה בידי לבנון – פוליטיקאי, שנעשה לרקנאטי – נדבן.

תפיסה של האקדמיה כמקדש חוכמה – בתוספת לא מפתיעה של נופך לאומי ואליטיזם לא מפורש – ביטא משה מני, נשיא האוניברסיטה לשעבר, שהתייחס לתכנון הנוף של הקמפוס: "הגנים, מדשאות והשבילים של האוניברסיטה מאפשרים לסטודנטים ולצוות להיפגש, להתווכח ולדון במיקום לא רשמי ומצודד במה שהוצג באורח רשמי יותר בכתה או במעבדה [...] מקלט אקולוגי של אוויר נקי, ירוק ושקט לסטודנט ולמלומד לחשוב בהם ולפתח את התשובות לבעיות העומדות בפני ישראל".

כיום, המלומדים ותלמידיהם אמנם מתהלכים בגן הנפלא שיצרו להם ליפא יהלום ודן צור, אבל רבים רבים מהם ממהרים לחניה אחרי שתרמו את שעות ההוראה שלהם כמורים מן החוץ בלא שיוכלו להיות לחלק מן המוסד.

אבל גם עמיתיהם המסודרים, בעלי הקביעות והבכירות והחברים בסנאט, הולכים ומאבדים את כוחם לנוכח כוח ההון.

בשנים האחרונות גבר מאוד כוחו של הוועד המנהל של האוניברסיטה – שמורכב חלקו מאנשי עסקים – בהשוואה לכוחם של חבר הנאמנים שלה והסנאט. הוועד אף הביא להתפטרותו של נשיא האוניברסיטה, פרופ' צבי גליל, במרץ 2009, למרות מחאה נרחבת של חברי סנאט. חברים בחבר

הנאמנים עצרו את תרומותיהם במחאה על הרחבת סמכויות הוועד בעקבות המלצות ועדה. ועדה אחרת המליצה בדצמבר 2009 להשאיר בידי הוועד חלק גדול מסמכויות ההכרעה.

לנוכח הקיצוץ הנמשך בתקציבים הממשלתיים לאוניברסיטאות והחלשת כוחן של המועצה להשכלה גבוהה והגוף המבצע שלה, לנוכח הרוח הניאו-ליברלית הנושבת מוועדות בדיקה למיניהן של מצב ההשכלה הגבוהה (ועדת שוחט מ-2007 או ועדת מלץ מ-2009), לנוכח צמצום הדרישות האקדמיות, ביטול קורסים וחוגים שלמים או איחודם, לנוכח פריחתן של תכניות החוץ ושל התכניות לאנשי צבא, לנוכח חסימת הגישה הציבורית לאקדמיה (שומעים חופשיים, קוראים), לנוכח שכר הלימוד הגבוה יחסית, הספריות הלא מצוידות והפקעת הניהול מידי הסגל האקדמי לטובת הדרג הניהולי – שנת 1968 נדמית רחוקה מאי פעם, וחזון אקדמוס של ליפא יהלום ודן צור נראה אנכרוניסטי. גינת פרוורים תהלום כאן יותר.

הם ניסו לבנות ארקדיה אקדמית. היו ברעיון הזה מידה של חיבור ומידה של ניכור מן הסביבה המיידית וגם מידה של תמימות. אבל כוחות ההון, הנרמזים בשמות הבניינים והגינות והשדרות, שמות של נדבנים ונדבניות, מנהלים יותר ויותר את האקדמיה. הבניינים של השנים הראשונות מוקפים עכשיו בבניינים גרנדיוזיים, כמו בניין המינהלה ובניין הסנאט, או בפרויקטים ראוותניים נוסח "בית כנסת ומרכז למורשת היהדות ע"ש צימבליסטה" של מריו בוטה. ולצד הבניה המסיבית הנמשכת ישנה התפוררות. בשיטוט בקמפוס מתגלים עוד ועוד אריחים סדוקים, שבילים מתפרקים, גנים שנעשו למחסנים.

האוניברסיטה משלמת מחיר כבד על הפרטתה המתעצמת, על אי הפוליטיות שלה, ששיאה ההתעלמות מעברה, שהיא התכחשות לו. זה היה אמנם נכון כבר בשנת 1964 אבל זה נכון שבעתים היום.

ליפא יהלום ודן צור בוראים מחדש. בריאה מתעתעת, כי חזותה היא של טבעיות מוחלטת, של קדמת דנא. הופעה של הישן, של העבר, תבלוט בה לכן מאוד. כך קורה כאשר נחשפים רמזים של סלע הכורכר המקורי. זה שהיה שם לפני כולם – הפלישתים ודוד המלך והפלסטינים והיהודים. הופעה אחת יש לו מדרום לבניין הפקולטה למשפטים, ואחרת במעלה הדרום-מזרחי המוביל אל בניין וולפסון: שכבות-שכבות חומות-אפורות בתצורות האוריריות האופייניות, מסתערות מעלה. סלע שבא מן החול, ויחזור אל החול, וחוזר חלילה. אבל בינתיים מונחת מעליו שכבה עבה של אדמה אדומה, אדמת חמרה מיובאת, מתרבתת, שעליה גדל הירוק. במוזיאון הפלמ"ח הסמוך לקחו את הכורכר ותירבתו אותו עצמו, הביאו אותו לכאן ועכשיו. דן צור וליפא יהלום נמנעו מכך. אין אצלם הכחשה של הבריאה, של משמעות העומק של המעשה שלהם, ובעיקר אין ניסיון עקר לייצר חיבור ללוקלי. אין לוקלי, הכל המצאה, הם אומרים. נכון. המצאה גמורה וטבעיות מוחלטת. קסם.

מקורות:

אורי כהן, *ההר והגבעה: האוניברסיטה העברית בירושלים בתקופת טרום העצמאות וראשית המדינה*. המכון לחקר הציונות וישראל, אוניברסיטת תל אביב, עם עובד.

Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1984.

Diana Dolev, "Shaping a Modernist University Campus: The Hebrew University

Campus in Givat Ram, Jerusalem, and the Tel Aviv University Campus" in *Docomomo* 40 (March 2009).

ארכיון עיריית תל אביב
ארכיון אוניברסיטת תל אביב
ארכיון משרד יהלום-צור
שיחות עם דן צור

[פורסם מתבנית נוף, הגנים של ליפא יהלום ודן צור, עורכות: נורית ליסובסקי ודיאנה דולב, בבל 2012]